

РОЗВИТОК ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито розвиток змісту навчального матеріалу з предмета „Фізична культура” для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано навчальні програми, державні стандарти та нормативні документи, що регламентують організацію навчального процесу з фізичної культури. Вказано, що ці програми визначають мінімальний рівень обов’язкової фізкультурної освіти, вмінь, навичок та рухового режиму учнів у процесі навчання.

Ключові слова: навчальний матеріал, фізична культура, навчальна програма, державний стандарт, фізичне виховання.

В статье раскрыто развитие содержания учебного материала с предмета “Физическая культура” для учащихся общеобразовательных учебных заведений. Проанализировано учебные программы, государственные стандарты и нормативные документы, что регламентируют организацию учебного процесса по физической культуре. Указано, что эти программы определяют минимальный уровень обязательного физкультурного образования, умений, навыков и двигательного режима учащихся в процессе обучения.

Ключевые слова: учебный материал, физическая культура, учебная программа, государственный стандарт, физическое воспитание.

In the article describe development contains education the syllabus of “Physical culture” of pupils schools. Analysis of curriculum and state standards and regulations governing the organization of the educational process in physical culture. Indicated that curricula determine the minimum level of mandatory physical education, skills, abilities and motor mode students in the learning process.

Key words: educational material, physical education, curriculum, state standards, physical education.

Постановка проблеми. Вивчення й аналіз змісту навчального матеріалу з фізичної культури для учнів загальноосвітніх навчальних закладів свідчать про те, що в кінці ХХ – на початку ХХІ століття на його розвиток позитивно впливали Державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти [3], затверджені наказом Міністерства освіти України №188 від 25 травня 1998

року й зареєстровані в Міністерстві юстиції України за №500/2940 від 7 серпня 1998 року. У них зазначено, що зміст навчального матеріалу визначається програмою, яка є підґрунтям державного стандарту й розробляється на його основі та нормативних документах, що регламентують організацію навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах.

Навчальна програма визначає мінімальний рівень обов'язкової фізкультурної освіти, умінь, навичок і рухового режиму учнів, який держава гарантує на всіх етапах навчання в загальноосвітніх закладах. Зміст програми з фізичної культури має чітку гуманістичну й оздоровчу спрямованість, сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню в учнів усвідомленої потреби у зміцненні здоров'я та фізичному вдосконаленні. Така програма є базовою й затверджується Міністерством освіти і науки України. Реалізація змісту навчального матеріалу з предмета „Фізична культура” сприяє формуванню в учнів здорового способу життя. Він задовольняє їхні потреби у фізичному розвитку, забезпечує науково обґрунтований обсяг рухової активності протягом усіх років навчання в загальноосвітніх закладах.

Ураховуючи державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти [3] та різке зниження рівнів фізичної підготовленості й погіршення стану здоров'я учнів, викликане низькою руховою активністю в процесі навчання, співробітники лабораторії фізичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України розпочали розробку змісту нової освітньої галузі – „Фізична культура і здоров'я”, розрахованої на 3 і більше уроків на тиждень. Ця освітня галузь була альтернативною до „Здоров'я і фізичної культури”, розрахованої на 2 уроки „Фізичної культури” і 1 „Основ здоров'я”. Проект цієї освітньої галузі був опублікований для обговорення у журналі „Фізичне виховання в школі” [1] і в навчальному посібнику для студентів педагогічних навчальних закладів II-IV рівнів акредитації [2]. Паралельно з проектом даної освітньої галузі були розроблені й Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з фізичної культури за дванадцятибальною системою [7]. Однак, пройшовши всебічне обговорення серед учителів фізичної культури, студентів вищих педагогічних навчальних закладів та інших фахівців фізичного виховання, даний проект не був затверджений у зв'язку з паралельним опублікуванням проекту освітньої галузі „Здоров'я і фізична культура”, який підтримали Академія педагогічних наук та Міністерство освіти і науки України.

Після цього співробітники лабораторії фізичного виховання звернулися за допомогою до Федерації футболу України із проханням підписати з Міністерством освіти і науки України договору про офіційне введення у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів уроків футболу. Цьому сприяла особиста підтримка цієї ідеї Міністром освіти і науки України В. Г. Кременем, який знав стан здоров'я учнів і розумів необхідність підвищення їхньої рухової активності та фізичної підготовленості. Тому у 2001 році такий договір було підписано і на його основі підготовлено лист №1/9-246 від 23.07.2001 року

Міністерства освіти і науки України “Про введення уроку футболу в загальноосвітніх закладах I-III ступенів” [5] й розіслано Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. У листі зазначалося, що у зв’язку зі складністю введення у загальноосвітніх школах третього уроку з фізичної культури, згідно із Законом України “Про фізичну культуру і спорт” (стаття 12) та Цільовою комплексною програмою “Фізичне виховання – здоров’я нації”, Міністерством освіти і науки України та Федерацією футболу заплановано введення третього уроку футболу. “Міністерство освіти і науки України, – зазначається в листі. – розглядає футбол як розвантажувальний урок учня і рекомендує ввести його з 1 вересня 2001 року в усіх загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступеня за рахунок варіативної частини навчального плану” [5, с.430].

Існуюча практика підтвердила позитивний вплив уроків футболу на підвищення рухової активності та покращення стану здоров’я школярів. З метою успішного їх проведення в листі пропонувалося правильно складати розклади занять, раціонально використовувати навчально-спортивну базу, а також спільно з Федерацією футболу України забезпечувати курсову підготовку вчителів фізичної культури в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

У 2001 році була підготовлена нова навчальна програма для викладання уроків фізичної культури з елементами футболу в 1-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах – “Основи здоров’я і фізична культура” [8], яку розробили М.Д. Зубалій, В. В. Столітенко та Є. В. Столітенко. Програма була затверджена Міністерством освіти і науки України (лист №1/11-4518 від 29. 11. 2001 р.) і видана за рахунок коштів Федерації футболу. Її розіслали в усі загальноосвітні навчальні заклади, які вводили уроки фізичної культури з елементами футболу. Основним організаційно-педагогічним принципом програми було диференційоване використання на уроках засобів фізичної культури з учнями різної статі та віку з урахуванням стану їхнього здоров’я, рівнів фізичного розвитку та підготовленості.

Навчальний матеріал розрахований на три і більше уроків фізичної культури на тиждень, з яких в одному були б елементи футболу як для хлопців, так і для дівчат. В умовній сітці розподілу навчальних годин за темами та елементами програмового матеріалу на футбол відведено по 34 години в кожному класі. Зміст розділу навчальної програми із цього виду спорту передбачає теоретичну, фізичну, технічну і тактичну підготовку учнів кожного класу, а також виконання домашніх завдань та складання контрольних нормативів і вимог.

Основними вимогами до сучасних уроків фізичної культури з елементами футболу є:

- вироблення в учнів інструктивних навичок й умінь самостійно займатися футболом;
- розвиток інтересу до футболу;

- здійснення міжпредметних зв'язків;
- виконання домашніх завдань з футболу.

Уроки фізичної культури з елементами футболу проводяться як на свіжому повітрі з використанням необхідного обладнання, так і в спортивних залах з обов'язковим дотриманням установлених вимог та заходів щодо запобігання травматизму. Дана навчальна програма не має чітко визначеної кількості годин для проходження тих чи інших розділів, але під час планування зобов'язує вчителя фізичної культури більшу частину часу відводити вивченню і засвоєнню пріоритетного матеріалу, враховуючи місцеві умови проведення уроків фізичної культури з елементами футболу та найсприятливіші вікові періоди розвитку фізичних якостей учнів [8].

У 2002 році для масового впровадження уроків фізичної культури з елементами футболу було видано нову навчальну програму “Основи здоров'я і фізична культура” для всіх загальноосвітніх навчальних закладів [9], яку підготувала група фахівців Науково-методичної комісії з фізичного виховання під керівництвом М. Д. Зубалія. Вона була відредагована редакторами журналу “Початкова школа” під керівництвом А. М. Лук'янець і затверджена Міністерством освіти і науки України (лист №1/11-4518 від 29.11.2001 р.). Надрукована програма масовим тиражем у Державному видавництві “Преса України” й розіслана в усі загальноосвітні навчальні заклади. Предмет “Основи здоров'я і фізична культура” вивчався в усіх класах, його зміст був інтегрований з хореографією та іншими предметами. У процесі його вивчення здійснювалися міжпредметні зв'язки з гігієною, біологією, анатомією і фізіологією людини, теорією і методикою фізичного виховання, історією фізичної культури і спорту, музикою та іншими предметами. У середніх і старших класах інтеграція предмета та міжпредметні зв'язки поглиблювалися, але головні функції покладалися на практичне виконання учнями фізичних вправ. Відповідно до цього й змінювалася назва предмета: у середніх класах він називався “Фізична культура і здоров'я”, а в старших класах – “Фізична культура”. Матеріал навчальної програми був розрахований на три і більше обов'язкові уроки на тиждень, з яких один був з елементами футболу. Всього на уроки футболу було відведено у кожному класі по 34 години на навчальний рік.

Основна мета інтегрованого предмета “Основи здоров'я і фізична культура” – збереження і зміцнення здоров'я, розвиток основних фізичних якостей, рухових здібностей і підвищення рівня фізичної підготовленості учнів. У процесі його вивчення враховувалися найсприятливіші вікові й анатомо-фізіологічні періоди розвитку та оздоровлення організму школярів; розкривалося значення занять фізичними вправами для здоров'я учнів; розвивалися основні фізичні якості та рухові здібності; вироблялися вміння і навички здорового способу життя, проведення корисного дозвілля та активного відпочинку; формувалися знання, уміння і навички дотримання особистої гігієни, загартування організму, профілактики захворювань, запобігання травматизму, дотримання правил техніки

безпеки; розвивалися вміння і навички використання фізичних вправ для запобігання порушення постави та зняття втоми в учнів.

Завдання предмета “Основи здоров’я і фізична культура” були спрямовані на розвиток в учнів основних фізичних якостей та рухових здібностей; формування життєво важливих рухових навичок та вмінь; набуття елементарних знань у галузі фізичної культури, гігієни та здорового способу життя; виховання інтересу і звички до занять фізичними вправами; виховання бережливого ставлення до свого здоров’я як найвищої соціальної цінності особистості; формування основ здорового способу життя та безпеки життєдіяльності; вироблення усвідомленої індивідуальної установки на необхідність розвивати свої фізичні якості та рухові здібності; виховання морально-вольових і психологічних якостей особистості.

Протягом кожного навчального року учні основної групи виконували вправи орієнтовних комплексних тестів оцінки фізичної підготовленості (6 вправ упродовж року і 6 – наприкінці). За допомогою цих вправ визначався рівень розвитку фізичних якостей в учнів. З метою проведення цього тестування протягом усього навчального року вчитель фізичної культури застосовував змагальний метод. Перед закінченням навчання учні на вибір виконували 6 вправ обов’язкових комплексних тестів. Отримані ними оцінки зараховувалися до Державної підсумкової атестації навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти [9].

Для розроблення другого покоління Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти у 2002 р. були створені творчі колективи з науковців Академії педагогічних наук України і спеціалістів Міністерства освіти і науки України. Передусім, у них на меті було уточнення і конкретизація концептуальних засад розроблення нового державного стандарту. В основному це стосувалося структурування освітніх галузей, співвідношення вимог до результатів навчання у межах освітніх галузей, можливостей профілізації старшої школи, обговорення доцільності наскрізних змістових ліній для основної і старшої школи та ін.

Керівником творчого колективу науковців з розробки освітньої галузі „Здоров’я і фізична культура” від Академії педагогічних наук України було призначено директора Інституту проблем виховання АПН України, академіка І. Д. Беха. У 2003 році наукові проблеми стандартизації змісту освіти в основній і старшій школі були обговорені на Загальних зборах АПН України. За результатами обговорення було внесено пропозиції щодо удосконалення цього документа. У підготовці й подальшому доопрацюванні стандарту освітньої галузі „Здоров’я і фізична культура” взяли активну участь співробітники лабораторії фізичного виховання Інституту проблем виховання та інших методичних лабораторій Інституту педагогіки АПН України. У ньому були використані результати попередніх і сучасних досліджень, виконаних співробітниками названих інститутів за роки становлення української загальноосвітньої школи. При доопрацюванні тексту стандарту також було реалізовано сучасне бачення

мети і завдань загальноосвітніх навчальних закладів, що втілено у Базовому навчальному плані, змісті освітньої галузі „Здоров’я і фізична культура” й вимогах до загальноосвітньої підготовки учнів основної і випускників старшої школи.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти особлива увага приділена теоретичній, практичній і творчій складовій. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів указано на зростаючу роль уміння отримувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та самостійно оцінювати її, застосовувати різні способи пізнавальної і творчої діяльності. Для цього між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями різного віку. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти. Зміст галузі “Здоров’я і фізична культура” структуровано і реалізовано в системі навчальних предметів “Основи здоров’я” і “Фізична культура”, для яких розроблено окремі освітні програми, підручники й навчально-методичні посібники, що затверджені Міністерством освіти і науки України.

Висновки. Таким чином, вивчення й аналіз перших українських навчальних програм з фізичної культури, створених у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття, свідчать про те, що зміст навчального матеріалу був розрахований на три і більше уроків фізичної культури на тиждень. Це дозволяло учням загальноосвітніх навчальних закладів дотримуватися таких фізичних навантажень, які відповідають біологічній потребі їхнього організму в рухах. Дані вимоги були зафіксовані у статті 12 Закону України “Про фізичну культуру і спорт” 1993 року [4], Концепції фізичного виховання в системі освіти України [6] та Цільовій комплексній програмі “Фізичне виховання – здоров’я нації” [10], затвердженій у 1998 році. Проте три уроки фізичної культури не були введені у загальноосвітніх навчальних закладах у ці роки.

Основними причинами невиконання вимог державних документів були: скорочення в апараті Міністерства освіти і науки України відділу фізичного виховання (завідувач – А. І. Основа), який керував навчально-виховним процесом з фізичної культури і позакласною фізкультурно-оздоровчою та спортивно-масовою роботою в загальноосвітніх навчальних закладах; передача у Міністерстві освіти і науки України функцій керівництва проведенням уроків фізичної культури, позакласною та позашкільною фізкультурно-оздоровчою та спортивно-масовою роботою в загальноосвітніх закладах нефахівцям, що призвело до поступового розпаду системи фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл. Сприяло цьому й те, що лише частину керівних функцій було передано створеному на базі спортивного товариства “Буревісник” Центральному спортивному клубу “Гарт” при Міністерстві освіти і науки України, Кримському республіканському та обласним спортивним клубам “Гарт”. Їхні

співробітники в основному займалися проведенням фізкультурно-спортивних заходів у позанавчальний час і на введення трьох уроків фізичної культури в загальноосвітніх школах вони не впливали. Лише з нового 2001/2002 навчального року в усіх загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів рекомендувалося вводити уроки фізичної культури з елементами футболу за рахунок варіативної частини навчального плану. Вони впроваджувалися на основі договору між Міністерством освіти і науки України та Федерацією футболу, яка сприяла забезпеченню загальноосвітніх шкіл футбольними майданчиками, м'ячами та проводила курсову підготовку вчителів фізичної культури в інститутах післядипломної педагогічної освіти [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт освітньої галузі “Фізична культура і здоров’я” (проект) / Е. С. Вільчковський, А. Ф. Борисенко, М. Д. Зубалій [та ін.] // Фізичне виховання в школі. – 1997. – № 1. – С. 3-12.
2. Державний стандарт освітньої галузі “Фізична культура і здоров’я” // Навчальний посібник для студентів навчальних закладів II-IV рівнів акредитації. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – С. 45-57.
3. Державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти // Фізичне виховання в школі. – 1995. – № 3. – С. 32-34.
4. Закон України “Про фізичну культуру і спорт”. – К. : ВПДКНТ, 1994. – 23 с.
5. Книга вчителя фізичної культури: довідково-методичне видання / [упоряд. С. І. Операйло, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова]. – Вид. 2-ге, доп. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 560 с.
6. Концепція фізичного виховання в системі освіти України // Фізичне виховання в школі. – 1998. – № 2. – С. 2-7.
7. Методичні рекомендації з оцінювання успішності учнів з фізичної культури за 12-бальною системою / М. Д. Зубалій, О. І. Остапенко, Є. В. Столітенко // Завуч. – 2000. – № 8. – березень. – С. 5-6.
8. Основи здоров’я і фізична культура : навчальна програма для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – К., 2001. – 98 с.
9. Основи здоров’я і фізична культура: програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-11 класів / за ред. М. Д. Зубалія. – К. : Початкова школа, 2002. – 112 с.
10. Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров’я нації”. – К. : Держкомспорт України, 1998. – 48 с.

Дата надходження до редакції: 17. 12. 2012 р.